

Marijke Libert

Sisterka

2014
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Inleiding

Pakt den brief, zei hij.

Hij had nooit gevraagd, altijd bevolen. Ook nu weer, op die uiterste richel, terwijl de dood rustig doorging met hem op te vouwen. Mijn grootoom kromp met de minuut, om zich alvast te plooiën naar de houten bak waarin hij binnenkort zou worden versleept. *Nonkel* Ephrem had de term ‘grootoom’ niet gestolen. Hij bracht ook groot geluid voort. Zijn laatste stuiptrekking was woeste beweging, zijn laatste adem had orkaankracht. De sfeer waarin hij er zogenaamd van onder muisde – ‘Getekend door de eenzaamheid der laatste levensmaanden’ – stond daar wat haaks tegenover. Toch zou die zin linksboven op zijn doodsbrief staan. Maar dat was later. Nu kraakte het stijve laken op het ziekbed nog bij elke ferme ademstoot.

Ephrem. Geen jongen werd nog zo genoemd. Ephrems las je in archieven, zag je op oorlogsmonumenten staan of in vierdubbel gevouwen grijs gerande brieven opduiken, met voorafgaand aan de naam ‘in de vrede en de vreugde van de verrezen Heer rust nu voor eeuwig’ geschreven. Adelbrieven leken het, drachtig van de ridders in Leopold- en Kroonordes. De Vuur- en Yzerkruisen deinden bij hun uitvaart op fluwelen kussens boven op hun kist. Zoveel eer, zoveel tumult, tijdens die lange erediensden, voor in wezen knullige boerenzoons. Ephrems, Amedés, Achilles, Richards, Triphons en Hillonés. Eén groot namenantiquariaat, dat ‘in diepe droefheid’ was over het heengaan van een ‘vriend

en IJzerbroeder'. Grote namen, oude en dode namen, maar deze Ephrem naast ons leefde nog, althans nog voor even.

De weinige familie die hij had, kwam tijdens zijn afscheidswEEK waken en fluisteren. 't Schijnt dat hij ons kan horen,' zei een achterbakse oude nicht, die in die dagen leek te verrijzen. Haar grijsblauwe ogen, waarmee ze in de keuken rondkeek, inventariseerden gedurig Ephrems schamele boedel. Haar vingers, waarmee ze het stof leek af te nemen, ordenden wat ze later zouden grijpen, als nonkel eenmaal weg was. Haar lippen, die als om verlossing uit zijn lijden baden, vermenigvuldigden en deelden nijverig wat nonkel Ephrem moest achterlaten. Geen kinderen in elk geval, dat was – gelukkig – zeker. Twee dagen na zijn dood zou grootooms uurwerk dat uit een verguld doosje klikte, zijn verdwenen. Het klokje dat bij hoogdagen, bengelend buiten zijn vest, het licht weerkaatste en tijdens de ochtendmis een dansend vlekje maakte op het tongewelf van de parochiekerk... weg.

De dag dat grootoom stierf, kreeg zijn neef, mijn vader, een ingeving die tot een gedicht zou leiden: 'Sprekend, dromend, uren lang van Yzer-broederbanden. Zo heb ik jou gekend bij meenge avondsonde tot het fatale schot je velde... zonder wonde.' De datum van de dood was een meevaller voor de vader-dichter. Ook dat zou in zijn afscheidsgedicht doorklinken: 'Op deze elfde november, het dempen van de laatste bommenkrater, dit was jouw eresaluut, zeventig jaren later.' De priester zou tijdens de begrafenis het gedicht voorlezen, waarna trompetten schalden door de hele kerk. Zo luid dat het pijn deed aan de oren. Zoals ook dat rinkelen van eretekens deed en dat rochelen en ophoesten van slijm uit nog na-terende oorlogslongen.

Pa en ik wachtten een halfuur tot grootoom weer ontwaakte, want in zijn laatste dagen ontglipte hij ons af en toe. Ephrem knikte ‘ga door’ en zei: ‘Margaret Hospital’, en viel weer in een lichte slaap.

Wij keken naar het blad papier. De briefschrijfster sprak de geadresseerde aan bij zijn familienaam: *Dear Tsjoen* stond er. De inkt was blauw. De taal die ‘van over ’t water’. Ephrem noemde Engeland nooit Engeland, dat was te ver, te elders. ‘Over ’t water’ klonk zoals hij over-Schelde zei, ook een natuurlijke grens, maar een die vlakbij lag en waar je als het écht moest, over kon geraken. Via de *schuisplank*. Wat maakte de oude man een drukte in zijn slaap. Wie of wat moest hij voetjesschuivend voor De Poort nog overtuigen om te worden binnengelaten?

Een halfuur later knikte grootoom weer van ‘doe maar’. Pa wreef de bladzijde van de brief plat. Hij las eerst de Engelse zin en vertaalde hem dan naar het Nederlands. ‘Dank je wel voor je brief, het was zo lief dat je mij schreef.’ Een paragraaf verder. ‘Ik wou al een tijdje geleden antwoorden, maar ik ben zo’n slechte schrijver. Overigens, ik ben hele dagen zo verschrikkelijk druk met het schrijven van brieven voor andere mensen.’

Ephrem knikte. Zo was ze, zijn *nurse* Sisterka uit het lazaret, altijd voor andere mensen bezig. Toch had ze hier even tijd voor zichzelf gevonden, schreef ze een brief aan ‘Tsjoen’, Ephrem, en probeerde daarbij als stijl het koele mededelingenproza uit, al liet ze ook ergens dissonant de woordspeling *Tsjoeny chewchew* vallen. Ephrem, die niet lachte maar zelfs fronste bij deze passage, had het voorzeker nooit begrepen.

Vader las rustig door. ‘Ik zal blij zijn met je foto,’ schreef ze vlijtig in haar moedertaal. De kleur van de inkt was bij nader inzien niet blauw, maar Indisch indigo. ‘Ik ben ook

blij te horen dat het goed met je gaat. Ik hoop dat het zo blijft. Wat was je een *naughty boy* dat je niet in het Engels hebt geschreven, maar in het Frans.'

Grootooms voet sloeg tegen de achterplank van de twijfelbaar. Die opmerking was altijd hard aangekomen, ook nu in Ephrems slaap-waakstaat. Grootnonkel snoof, draaide zijn hoofd en toonde de kring die driekwart eeuw pet dragen op zijn kruin had achtergelaten. De pet hing als bewijs over de rechtse houten bol van het bed, aan het voeteneind: vetjes in de binnenrand, de geur van mottenbal in een beperkte perimeter. 'Huize Botteldoorn' was met gouden draad in het velours etiket gestikt. Hij had er altijd naar gekeken voor hij de pet opzette. Naar het etiket, glad van het heen en weer schuiven over zijn nek.

Vader las verder: 'Je hebt wellicht gehoord dat ik vertrokken ben uit het hospitaal. Nurse Rosalinde is ook vertrokken, alleen nurse Alma is er nog.' En dan volgde onverwacht, onaangenaam en bruut het slot: *I suppose you are as 'saucy' as ever in spite of the German shells?* Pa vond de juiste vertaling niet en ging eraan voorbij. Ook de zin die volgde, eentje met drie uitroepetekens, kreeg bij voorlezing geen Nederlandse versie mee: *!!! With every good wish. From your dear friend. Sisterka.*

Saucy. Onbeschaamd. Dat massieve blok taai en doorvezeld vlees een vlegel? We kenden de verhalen, maar nu ze op papier waren gezet door een voor ons vreemde Britse dame, was het even schrikken. De vlegel zuchtte toen de naam Sisterka werd voorgelezen. Hij wreef over 'L'Union-Eendracht', 'inlichtingsbulletijn van de vereeniging der verbroederingen van het veldleger' van 1 november 1933, dat de kaft vormde rondom zijn brieven en dat op zijn borst deinde als een platbodem op een ruwe zee. Platbodems, niet onbekend voor Ephrem. Op één ervan was hij in 1915 tegen

zijn zin uit Engeland teruggekeerd. Hij had vaak omgekeken naar het Elders dat hij voor altijd had verlaten, en daarna weer het hoofd richting golven gewend, om door te gaan met spuwen in de zee.

Een tweede brief, eveneens in het Engels. Een paar flarden tekst, één pagina was verloren gegaan. Linksboven stond 22 december 1920, Schotland, Renfrewshire, Johnstone, Ulundi Road. Notities in een gedecideerd handschrift. *Dear Tsjoen*. Dat bleef. Pa las voor in zijn schoolengels, met labiodentale ‘th’, die naar mijn zin te weinig schuurde binnensmonds.

‘Ik was zeer verheugd jouw brief te krijgen. Mijn excuses omdat ik zo laat terugschrijf. Het is heel druk geweest de voorbije maanden. Mijn broer en zijn vrouw uit Zuid-Afrika hebben de hele zomer bij ons doorgebracht en precies tien dagen na hun vertrek is mijn vader ernstig ziek geworden. Met mijn vader gaat het nu beter, gelukkig maar. Ik lees in jouw brief, dat jij graag een foto zou hebben van Sisterka, wel, ik heb er geen enkele nieuwe sinds ik in Londen was, maar wanneer ik de kans krijg laat ik er een nemen en dan stuur ik jou er één. Ik kan jou zeggen: “Sisterka” is niet veranderd. Vele kerstgroeten en een gelukkig nieuwjaar.’

Eronder, krommer geschreven, toegevoegd in potlood: *I hope you will understand this...* Op het bed knikte het hoofd met de pet-nimbus erin getatoeëerd van ‘nee’.

Pa wreef over een derde brief, met potlood geschreven op gelijkend schrijfblokpapier, uit 1911. Het laatste cijfer gewist. Onhandig handschrift, veel haken en ogen. Geen introductie.

‘Ik kan niet meer gaan en staan zoals tevoren. Ik hoop dat ik binnenkort een beetje kan aansterken. Dat is nodig *in my condition*. Ik hoop dat jij tenminste gelukkig bent en ik hoop ook dat je niet zoals jouw vriend Achiël denkt dat ik

geen ernstige vrouw ben. Dat is niet waar, want als Sisterka alleen is en op haar bed zit, is ze dikwijls heel triestig, getroebleerd door dingen die ik hier aan niemand kan vertellen. Ik wil jou, mijn lieve jongen, niet ook triestig maken door dit aan jou te schrijven, het is beter te denken aan die gelukkige dagen die we samen hebben gehad. Ik hoop dat je in goede gezondheid bent, ik zal u binnenkort sigaretten sturen. *Very much love from your Sisterka.*?

De brief werd niet voorgelezen. Nonkel Ephrem sliep. Diep.

Zesentwintig jaar oud was ik op de dag dat mijn grootoom Ephrem Tsjoen stierf. Mijn vader was de laatste mens die hem in leven zag.

Zoek uit wat er is gebeurd.

Ik hoorde vele jaren later dat de oude man dit aan zijn neef had gevraagd, op zijn sterfbed, toen ik uit de buurt was. Omdat mijn vader niet wist waar te zoeken, want, durf ik te denken, geen zin had te vinden, heeft hij Ephrems bede overgedragen, aan mij. Grootoom had pa een verhaal verteld, met horten en stoten. Ook dat vernam ik pas veel later. En dat hij dat verhaal in werkelijkheid besloten had met de woorden: *Zoek uit wat er met hen gebeurd is.*

Met hén.

Sisterka bestond uit twee. Eén deel Britse verpleegster uit de Grote Oorlog aan wie mijn grootoom zielsverrukt zijn hele leven verloren was geweest, en één deel Ephrem dat hij in haar had achtergelaten.

Ephrem

Echt gesproken hebben we elkaar nooit, wel elkaar voorbijgelopen, naar elkaar gekeken, tegenover of naast elkaar gezeten. Van alle familieleden voelde ik me het minste aangetrokken tot hem. Dat had het geweldige voordeel van de wederkerigheid: grootoom, ‘nonkel’, Ephrem heeft mijn aanwezigheid amper opgemerkt. Toen ik me onlangs aan het verhaal van zijn leven zette, bleek dat ik naast weinig voeling met hem ook weinig feitelijks over hem bezat. De briefflarden, zijn stapeltje oorlogsmedailles en de twee halfllege portefeuilles die ik via mijn vader van hem kreeg, deden zaken vermoeden. De vraag was: wat, maar vooral ook: wie? Wie was deze figuur die de brieven ontvangen had?

Met brokkelige gegevens zou ik me aan ’s mans wezen en de reconstructie van zijn verhaal zetten. Of dat ook maar in de buurt zou komen van wat echt gebeurd was, zo zonder rechtstreekse betrokkenen – die waren dood – en zonder documenten – die bleken zoek – was maar de vraag. Ik miste van meet af aan een context en data.

Het handjevol verwanten dat overbleef had geen bijzondere kennis over hem in het geheugen opgeslagen. Vreemd was dat, want Ephrem – dat stond me nog wél helder voor de geest – had niets anders gedaan dan zichzelf verklaren. Eén monotoon zelfverheerlijkend pleidooi had van achter zijn Leuvense stoof opgeklonken. In mijn herinnering bleef het niet meer dan gedreun, waren het mummelmantra’s, waarvan te weinig woorden zich ter reproductie in mij vasthaakten.

Van zijn bestaan herinnerde ik me vooral iets lijfelijks: een kolossale mensenvlek in een schaars verlichte woonkeuken, een massief blok Tsjoen achter een tafeltje, met naast het eetbord de bakelieten radio. Een man omsingeld door deuren met grote hengsels erop, deuren die geen uitweg boden, maar vergrendelde vluchtwegen waren uit zijn zelfverkozen microkosmos. Centraal daarin walmdde de Leuvense stoof, waarvan de kachelpot meer licht gaf dan de tegen de ribbenzoldering gedrukte schemerlamp, met plakkerig kapje van het keukenvet en peertje dat alleen aangestoken werd als werkelijk niemand van de bezoekers elkaar nog zag zitten. Zonder bezoek zat het echtpaar, nonkel Ephrem en tante Sie, een beetje te *dutsen* in het donker. Voor hen kwam na het daglicht de lange nacht. Metafoor, wisten we toen al, voor een bloedeloos, van elke passie gespeend samenleven.

Eén karaktereigenschap van nonkel was me bijgebleven: Ephrem was een pathologische vrek. Zijn overweldigende postuur liet evenwel enige overdaad en generositeit vermoeden.

Alhoewel, en dit dient benadrukt: vermoeden deed ik aanvankelijk niets. Wanneer nonkel Ephrem binnenbleef, zich niet vertoonde aan de overkant van de straat, voor zijn hoeve tegenover ons huis, wanneer hij niet aan de voordeur stond en niet zwaaide met dat derde been, die eeuwige wandelstok van hem, was hij er gewoonweg niet. Niet in mijn leven.

Ephrem was een zijdelingse bloedverwant in de brede genenstreng van de Tsjoens. Nageslacht bracht hij niet voort. Het Ephremzaad was op de rots geplengd. Hij was de enige kinderloze Tsjoen van het dorp, terwijl hij oogde als de meest viriele. De rots waarop het zaad viel, had een naam: Tante Sie, gevriesdroogde abrikoos met opties die ons heelaas niet bekend waren. Eén levenstaak had ze schijnbaar

meegekregen en in stilte uitgevoerd: uitgroeien tot nietigheid, in een rammelend lichaam, dat gehoorzaam aan de Here en de zwaartekracht als een schaduw over de aarde schoof voor ze eronder kroop.

Als ze naar haar levenseinde toe al eens het gezicht ophief, meestal om ja te knikken, viel dat lachje rond haar mond op. Na zeventig jaar ploeteren in de landbouwgrond van de Vlaamse Ardennen, pantoffels aandragen en ui versnijden voor de boerensoep werd tante Sie seniel. Al redelijk vroeg – op haar zestigste – had ze last gekregen van enige sclerose in de regio van de hersenstam. Het hersenweefsel was gelijk weggesmolten met het schaarse vet rond tante Sies borst en kont. Waarna niets meer van haar overbleef en ze verwerd tot een soort wilgenstam met zijstekken. Ook zij weekte geen gevoel in ons los, tenzij je ergernis een emotie kunt noemen. Na haar begrafenis waren we van haar af. Vergeten waren we haar al toen ze nog leefde.

Ephrem werd na Sies dood een heel klein beetje functioneel voor ons, als mee-eter-op-afstand aan onze gezinstafel. Stukken cake en keteltjes met zondags eten werden naar hem toe gebracht. Al stond niemand te springen om de *take away* te doen. ‘Wie brengt het eten naar nonkel Ephrem?’ was het sein om dieper in ons leesboek weg te duiken. ‘Dank u’, werd bij het afgeven nooit gezegd. Hij nam in ontvangst en keek daarna weer dwars door je heen. Als hij sprak was het in de gebiedende wijs, vroeg hij een bord voor zijn neus te zetten en de deur achter je dicht te trekken. Voor geschenken waar je niet om vraagt, hoeft niet te worden bedankt, moet hij gedacht hebben. Eten deed hij wel. Hij bleef, ook als hoogbejaarde, vadsig en overtollig vet.

Mijn eerste herinneringen aan hem waren zintuiglijk. Geur overheerste, één geur: die van zijn pijptabak. *Semois grosse coupe*. Hem zijn pijp zien stoppen was het meest op-

windende wat zich in zijn kleine keuken voor onze ogen voltrok. Opwindender dan hem zijn pijp zien roken, omdat het laatste zo geweldig stonk. Dat stoppen was actie: even graaien in de blikken doos, op het deksel de tabak los kloppen, om het dan plukje voor plukje in de pijpenkop te doen, tot aan de rand, net niet erover. Daarna het overschot, hoe minuscuul ook, van de schoot afvegen in de handpalm en weer in de doos doen. Overschot was nooit overschot bij Ephrem en Sie, die werkelijk alles recycleden. Uit de kachelade, die dagelijks gelegegd diende te worden, werden met een zeef stukken onverbrande sintels van de as gescheiden en weer in de kolenkit gelegegd. Dat nonkel zo gierig was, had met die Grote Krijg te maken, waarin hij had meegevochten. In de geest van de frontsoldaat, die in de loopgraven met moleculen rookwaren moest rondkomen, had tabak de waarde van het goud ver overstegen. En het vreemde was dat dit een wapenstilstand en een oorlog verder, en nog vele decennia later, gewoon zo bleef.

Ephrems vrekigheid viel een beetje weg toen hij aan zijn terugmars begon. Hoe ouder en beveriger hij werd, hoe vroeger hij het licht aanstak en hoe kwistiger hij met de flossen tabak strooide. Wij bleven gefascineerd toekijken, vooral hoe hij, beverig, die lucifer in dat pijpgat stak. Waarna een gewijde stilte volgde. Een pijp aansteken is een heilig moment. Ephrems pijp liet iets concentrisch gloeien terwijl de roker zoog en smakte. In de mondhoeken kwam bij nonkel wel eens halfvloeiende teer vast te zitten, die na uren pijproken zijdelings naar de kaak kroop en ergens in de baardstoppels stremde. Hoe ouder hij werd, hoe minder snel hij een grote *neusdoek* over zijn onderkin en kaak liet gaan om de teertroep weg te wrijven. Met verbazing zat ik naar dat bevreemdende schouwspel van man en pijp te kijken. Anders dan de oren, die niet registreerden wat hij zei, deden de ogen wél hun werk.

Maar goed, naast kleine zus, naast mijn vader en moeder, op vaste tijden, zat ik op bezoek bij een oud-strijder uit de grootste wereldbrand mijn tijd vakkundig te verkruimelen. De ergste dingen voltrokken zich binnen en buiten de Ephremwereld, maar ik merkte het amper op. Binnen werd op een dienblad een exquisite maaltijd geserveerd: historisch materiaal, verhaal, getuigenis uit de eerste hand, uit de voorste frontlinies. Af en toe herklonk in forse onomatopoeën het oorverdovend eindoffensief. Boem knal patat. Dan daverde het even, maar ook dat liet ik passeren, en ik gaapte zoals ik de volwassenen rondom mij zag doen. Buiten ru moerden de jaren zestig na, behalve in het dorp Welden, waar elk rijpend besef, elk verlangen, elke wil om uit te breken met de deken van alledag werd toegedekt.

Een weekdier was ik, niet veel meer dan dat.

Tot één boek daarin verandering bracht. Van de hand van iemand met ook al een onafscheidelijke pijp, die stierf toen ik negen was, maar jaren daarvoor iets aangeleverd had dat ik drie keer achter elkaar zou lezen. Het was alsof ik het was, en niet Erik Pinksterbloem, die uit de lijst van een schilderij losbrak, en na een veel te lege, domme en vooral luie tijd verwonderd de wereld in schuifelde. Een wereld waarin het minuscule, het onzichtbare en het onzegbare, zin en stem kreeg. Kort na het lezen van dit boek, schreef ik er zelf een. Dat wil zeggen: *Erik, of het klein insectenboek*, werd in een kladblok helemaal overgepend.

Na het kopiëren kwam het zelf noteren, het verslag maken van wat ik waarnam en meemaakte. Vele jaren later trok ik uit die grote vertelselbak die het leven heette ontboezemingen los uit monden die zelden of moeilijk praatten. Ik noteerde, publiceerde, oogstte stilltjes en bescheiden en voelde me vooral andermans woordendief. Mijn eigen vertellingen bleven in een lade liggen, omdat er iets aan ont-

brak. Nog jaren later zou ik bij dat ‘iets’ een term bedenken. Noodzaak. Maar ook durf om keuzes te maken.

De dag dat ik de eerste keer, grondig en met open geest, de oorlogsbrieven van de anonieme nurse Sisterka aan mijn wazige verwant las, zag ik noodzaak. Ik voelde zelfs, bijna fysiek, de last die grootoom had megedragen. Hij had geen keuzes gemaakt en was sprakeloos achtergebleven. In Ephrems latere leven had de sprakeloosheid stem gekregen, werd het getier, gebulder. Bij mij toonde sprakeloosheid zich aan de buitenkant als oproer, vanbinnen als stil wenen.

Het vreemde was dat ik, hoewel niet betrokken, toch in de buurt was toen grootoom zachtjes uitdoofde. Ik stelde zijn angst vast, zag hoe hij kromp, hoorde hoe zijn stem brak. Ik ging hem anders bekijken, voelde mededogen – wat iets anders is dan medelijden. Dat laatste voelde ik niet. Nog niet.

Vol mededogen dus keek ik tijdens zijn laatste levensdagen naar de kringen in nonkel Ephrems hoofd, van die pet, hoorde ik zijn geprevel en ontdekte ik nog iets wat me gaandeweg fascineerde én deprimeerde. Dat negeren van hem, wat wij vroeger met zijn allen hadden gedaan, dat níét horen van grootooms verhaal over de oorlog, was geen onverschilligheid van ons geweest. Het was actief. We gelóófdén niet wat Ephrem daar oreerde, ratelde en mitrailleerde. Wellicht heeft hij dat ook geweten en gevoeld. Misschien hield hij juist daarom nooit op en kweekte en klepperde en reutelde hij door, verklaarde hij zich almaar luider nader, in de hoop ons te overreden. Zonder resultaat, want we zeiden: *Hij weer met zijnen oorlog*, en trokken de lelijkste bekken achter zijn rug. Was dat boven op de feiten die hij ooit maakte niet van een nog groter dramatiek voor deze man? Diende dit niet te worden rechtgezet?

Toen Ephrem over die ultieme rand ging hangen, en ik, sa-

men met mijn vader, dat afgedragen lichaam bekeek dat zich iets onderdaniger gedroeg ter voorbereiding op hierboven, zei nonkel ineens: *Ne mens zou toch graag weten of er ergens nog enen van hem rondloopt.*

Het was geen dwingende mededeling geweest die Ephrem daar had gedaan. Het was geen 'ga op zoek'. Toch had ik dat toen min of meer als gebod begrepen. Tenslotte was Ephrems manier van mededelen nooit zonder imperatief geweest.

Decennialang liet ik het verhaal inweken, pas een paar jaar geleden zette ik me aan het grote werk, mij bewust van de noodzaak voor mijn eigen zoektocht, als schrijver, als journalist.

Het zou tijd in beslag nemen, de levensloop uitpluizen en beschrijven van een bekende die me in wezen vreemd was, op onderzoek uitgaan zonder veel handvatten of feitelijkheden, evenals het verhaal dichtmazen om tot een einde te komen dat waar én bevredigend was. Voor dat dichtmazen draaide de schrijver zijn hand intussen niet meer om. Ook de research zou wel loslopen, de journalist was volleerd. Wie op het eind zou triomferen, verslaggever of romancier, zouden we op het laatste blad wel merken.

Colette

De eerste keer dat de kleine Ephrem bewust naar zijn voeten keek, vroeg hij zich af waartoe die moesten dienen. Het was alsof hij voeten áánhad, in plaats van had. Lopen deed hij al in zijn tiende maand. Niet dat het op grote bewondering of een kleine beloning kwam te staan. De dag dat hij overeind kwam, bond zijn moeder hem een koord om en maakte 'm tot hond. Het koord zat aan een paal vast, die moeder in de grond dreef ergens in de buurt van waar zij aan het werk was. Al vlug had hij door dat hij kon tollen, waardoor het koord verstrakte en hij zich eraan kon ophangen. Niet dat hij daar de kans toe kreeg. Zodra hij zijn carrousel in gang zette, naderde moeder Colette uit het te hooien veld of de te wieden aardappelrij, vloekte luid, gaf hem een lel om de oren en een ruk aan het touw, dat meteen ontrolde.

Het vastzitten aan de paal had één voordeel: het verdoezelde én accentueerde Ephrems bestaan. Met dat oneindige zwerk boven zich, in die benedenwereld van wormen en insecten en overal bevrucht land zover hij kon kijken, voelde hij zich oneindig niets en tegelijk zo vrij als wat. Centraal in de schepping zitten, pal in het midden, aan een stok, dat viel met geen woord te beschrijven. Woorden had hij trouwens nog niet, wel ogen, en een doordringende blik. Hele dagen vulde hij met rondkijken. Spelen deed hij met wat voorhanden was: halfnatte aardkluiten waaraan de spade of ploeg een gladde kant had gesneden. Hij kneedde daarmee een

verzameling artefacten bijeen die nul eeuwigheidswaarde in zich droegen, want ze werden elke avond door moeders lompe klompen kapotgetrapt.

Een ander spel van kleine Ephrem heette ‘tenen tellen’. Ook dat kon hij al vroeg. Toch hield hij altijd één teen te veel over aan de rechtervoet. ‘Elf is één over,’ had dokter Coevoets op een dag gezegd. En ook: ‘Afbinden.’

Na een tijdje liep Ephrem met een zwart lodderend stompje teen rond. Het deed geen pijn, maar het was geen gezicht. Nog een geluk dat niemand naar hem omkeek. Zo misten ze niets, ook niet het partje lichaam dat hij op het punt stond kwijt te raken. Na wat spalken, stinkzalven smeren en liefdeloos masseren liet het stompje van zijn lichaam los.

Toen de elfde teen weg was, bleef hij nog wel met die grote voeten over. Ze groeiden met een grotere snelheid dan de rest van zijn lijf, terwijl je hem geen dwerg kon noemen. Als middelste zoon van de vijf kreeg hij wegens die wangroei altijd de nieuwe kleren. Zijn oudere broers, die zijn kleren afdroegen, zwommen in zijn pofbroeken en geruite boerenhemden.

Hoe uitgedost ook, hoe rijzig in verschijning, Ephrem heeft zich vaak klein geweten, groot verdriet verteerd, gehuild van miserie, geschreeuwd om aandacht, een onbestemde pijn verbeterd tijdens dat nano- na nanoseconde uitzitten van veel te lange dagen aan zijn stok. Die binding heeft hij nog lang gevoeld. En toen hij er los van was, miste hij het enige wat hem zekerheid had gegeven.

Ook die bewuste dag toen hij na een beet van een spin in zijn achterwerk opstond, heen en weer wiegde en ineens met een kracht die kwaadheid in een mens kan losmaken, zo hard aan die paal rukte dat het ding uit de aarde loskwam en hij achterover sloeg en een paar meter verder in de

gracht belandde. Grommend, krabbend in het vette slib, kroop hij overeind en keek ineens in de ogen van zijn ontzette moeder, die nog nahijgde van haar hordeloop over de bieten.

Hij toonde zijn beide vuistjes. Moeder Colette wreef haar handen aan de werkschort af, keerde zich om en liep naar het land terug om er het lof van de bieten te kappen. Ephrem, beduusd over die reactie, keek haar na en hurkte meteen weer naast de stok.

Nooit zou hij nog worden vastgebonden. Het hoefde ook niet meer. Hij bleef zitten waar ze hem neerpootten. Dat was zijn stek, zijn lot. Bij moeder Colette sorteerden die gebalde vuisten een immens effect. Haar weerzin van 'de middelste', de zwakste, keerde. Ephrem werd haar oogappel en werd dodelijk verwend. Wat hij zei was waarheid, wat hij vroeg werd hem snel gegeven, wat hij deed benaderde goddelijk handelen.

Hij werd nu écht het centrum van een wereld die hem voor de rest maar matig interesseerde. Op de lagere school zat hij, hoewel een slimme knul, de dode uren uit tussen aankomen en weer naar huis vertrekken. Thuis was de actie, alles was er actie, zelfs neerdwarrelend stof op de stoelen van het café waar pa Petrus zijn boerenmaten tot op de rand van het glas bollende *dreupels* inschonk. Ephrem keek toe, genoot en leerde wat er te leren viel. Hij zou de uitspanning van de Tsjoen later voortzetten. Zijn toekomst was bekend.

En moeder Colette?

Moeder Colette leefde en toen ging ze dood.

Veel meer viel daar niet over te zeggen. Op een avond wou ze niet van haar stoel af komen. De ketel op de kachel zetten, daarna het hete water in de kuip doen om er een kip in te dopen en het beest te plukken, het was haar allemaal te

veel. ‘Doe het zelf,’ beet ze vader Petrus toe. Hij had raar opgekeken.

Een uur later hing Colette met haar ogen open over de kachelbuis. ‘Ai ai,’ zei vader Petrus. ‘Wat gaan we daarmee doen?’ Ephrem sleepte zijn moeder met de hulp van zijn oudste broer naar de beste kamer. Tante Ieleke waste Colette, Pauwke deed metingen voor de kist, pastoor Lievens kwispelde nog wat wijwater over het lijk en Monk begon achter de kerk alvast te graven.

De vijf zonen Tsjoen hebben moeder Colette van het erf tot aan De Kerkhoek geëscorteerd, achter de boerenkar aan. Ephrem streelde nu eens de wapperende lijkwade, dan weer keek hij links en rechts naar de akkers en de weiden, naar het kroos op de grachten. Soms hoorde hij het smalle lijf in die bak boven hem verschuiven, misschien was het een bange gedachte. Bij café De Kroes tegenover de kerk stond het halve dorp bijeen toen de kar halt hield en de vijf zonen nors en stil hun vracht aflaadden. ‘Het is toch veel te vroeg,’ werd er gefluisterd, ‘die jongens zijn nog niet goed gekweekt. En dan al dat mannenvolk thuis, wie gaat dat eten geven?’